



II. ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Ο Ιουστινιανός και το έργο του

Ο 6^{ος} αιώνας στην ιστορία του Βυζαντίου έχει συνδεθεί με τη ζωή και το έργο του Ιουστινιανού Α΄. Γεννημένος γύρω στα 482 μ.Χ., ο Ιουστινιανός ήταν αυτοκράτορας από το 527 έως το 565 και υπήρξε, για τριάντα οκτώ χρόνια, ο ισχυρότερος άνθρωπος του βυζαντινού κράτους – και του κόσμου. Με τη βοήθεια ικανών συνεργατών και της ίδιας του της συζύγου, της αυτοκράτειρας Θεοδώρας, ο Ιουστινιανός εργάστηκε για την εφαρμογή ενός φιλόδοξου πολιτικού προγράμματος που είχε ως στόχο: **ένα κράτος, μία Εκκλησία, μία νομοθεσία**. Συγκεκριμένα, ο Ιουστινιανός επεδίωξε, πρώτον, την ενότητα του κράτους σε βάρος διαφόρων κοινωνικών ομάδων που λειτουργούσαν διασπαστικά. Δεύτερον, την ενίσχυση της αυτοκρατορικής εξουσίας. Τρίτον, την εξασφάλιση μίας περισσότερο αποδοτικής δικαιοσύνης, και, τέταρτον, την αποκατάσταση της αυτοκρατορίας στην παλιά της εδαφική έκταση. Οι επιλογές και οι ενέργειες του Ιουστινιανού, όπως θα παρουσιαστούν στη συνέχεια, θα μας βοηθήσουν να κρίνουμε αν το πολιτικό του πρόγραμμα υπήρξε επιτυχημένο.

Ένα από τα σημαντικότερα κοινωνικά προβλήματα που απασχόλησαν τον Ιουστινιανό ήταν η δύναμη των δήμων του Ιπποδρόμου της Κωνσταντινούπολης. Δεν ήταν μόνο αθλητικά σωματεία, αλλά και δημοτικές οργανώσεις του λαού της Κωνσταντινούπολης με πολιτική ισχύ. Κάθε δήμος είχε τη δική του διοίκηση, βασικό καθήκον της οποίας ήταν η διεξαγωγή αρματοδρομιών στον Ιππόδρομο. Κάθε δήμος έπαιρνε το όνομά του από το χρώμα της στολής του αρματοδρόμου που υποστήριζε. Στα χρόνια του Ιουστινιανού οι μεγαλύτεροι δήμοι, στους οποίους ο λαός της Κωνσταντινούπολης ήταν ενταγμένος, ήταν οι Βένετοι (δηλ. Γαλάζιοι) και οι Πράσινοι. Με την παρουσία τους στον Ιππόδρομο, οι δήμοι δεν ήταν μόνο φίλαθλοι αλλά και εκφραστές πολιτικών τάσεων υπέρ ή κατά ενός αυτοκράτορα. Με ένα τέτοιο περιστατικό αμφισβήτησης της εξουσίας του ήρθε αντιμέτωπος ο Ιουστινιανός το 532, όταν οι Βένετοι και οι Πράσινοι ενόθησαν και εξεγέρθηκαν εναντίον του. Η εξέγερση ονομάστηκε «**Στάση του Νίκα**» από το σύνθημα «Νίκα!» των επαναστατών. Τα αίτια ήταν η γενική δυσανεμία για την καταπίεση και τη βαριά φορολογία, καθώς και η προσπάθεια των ανώτερων αξιωματούχων του κράτους να εκμεταλλευτούν την εξουσία της θέσης τους με σκοπό το προσωπικό τους όφελος. Για έξι μέρες οι Βένετοι και οι Πράσινοι ξεχύθηκαν στην Κωνσταντινούπολη, προξένησαν εκτεταμένες καταστροφές, πολιορκήσαν το παλάτι και πυρπόλησαν κτίρια, ακόμη και την Αγία Σοφία. Ο Ιουστινιανός επειδή αρχικά δεν μπόρεσε να ελέγξει την κατάσταση, λέγεται ότι σκέφθηκε να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη. Σύμφωνα με τον ιστορικό Προκόπιο, η σύζυγος του Θεοδώρα τον μετέπεισε λέγοντάς του: «*Όποιος γεννήθηκε, αναπόφευκτα θα πεθάνει. Στο βασιλιά όμως είναι αδικαιολόγητη η φυγή. Εγώ δε θα μπορούσα να ζω χωρίς την πορφύρα, ούτε επιθυμώ να ζήσω την ημέρα που δε θα με αποκαλούν βασίλισσα. Εάν λοιπόν εσύ, βασιλιά, θέλεις να σωθείς, μπορείς: και χρήματα πολλά έχουμε και θάλασσα και πλοία. Σκέψου*

όμως μήπως, στο μέλλον, μετανιώσεις που σώθηκαν φεύγοντας, αντί να μείνεις εδώ να πεθάνεις. Διότι σε μένα αρέσει κάποιος λόγος παλαιός, που λέει ότι είναι καλό να πεθαίνει κανείς βασιλιάς.»¹

Τότε ο Ιουστινιανός έδωσε εντολή στους στρατηγούς του να καταστείλουν την εξέγερση. Εκείνοι, παγίδεψαν τους επαναστάτες στον Ιππόδρομο και τους κατέσφαξαν στις 18 Ιανουαρίου 532. Οι νεκροί υπολογίζονται στους 30.000. Με την καταστολή της εξέγερσης, ο Ιουστινιανός πέτυχε να μειώσει τη δύναμη των δήμων και να ενισχύσει τη δική του απόλυτη εξουσία.

Μετά την καταστροφή του ναού της Αγίας Σοφίας κατά τη Στάση του Νίκα, ο Ιουστινιανός έδωσε εντολή στους αρχιτέκτονες Ανθέμιο από τις Τράλλεις και Ισίδωρο από τη Μίλητο να οικοδομήσουν ένα νέο μεγαλόπρεπο ναό. Επιθυμία του Ιουστινιανού ήταν να χτιστεί ο μεγαλύτερος ναός που είχε δει έως τότε ο κόσμος με την προσθήκη καινοτόμων αρχιτεκτονικών στοιχείων. Περίπου ένα μήνα μετά την καταστολή της Στάσης του Νίκα, στις 23 Φεβρουαρίου 532, άρχισαν οι εργασίες χιλιάδων τεχνιτών και εργατών σε μία έκταση 7.570 τετραγωνικών μέτρων. Χωρίς διακοπή, οι εργασίες ολοκληρώθηκαν σε χρόνο ρεκόρ: σε μόλις πέντε χρόνια. Τα εγκαίνια έγιναν στις 27 Δεκεμβρίου 537 και ήταν περίλαμπρα, αντάξια του μεγέθους και της λάμψης του νέου οικοδομήματος. Η Αγία Σοφία έγινε μία **πεντάκλιτη βασιλική** (δηλ. ορθογώνιος ναός με πέντε μακρόστενους χώρους), η οποία στεφόταν από ένα γιγάντιο τρούλο. Η μέχρι τότε τεχνοτροπία (δηλ. τεχνική χτισίματος) ήθελε οι χριστιανικοί ναοί να είναι είτε ορθογώνιοι (δηλ. βασιλικές) είτε κυκλικοί με θολωτή στέγη (δηλ. περίκεντρα). Για πρώτη φορά στην Αγία Σοφία, ο Ανθέμιος και ο Ισίδωρος συνδύασαν το ρυθμό της βασιλικής και του περίκεντρου και έδωσαν ένα νέο ρυθμό, τη βασιλική με τρούλο, ο οποίος επηρέασε τη ναοδομία (δηλ. την αρχιτεκτονική των ναών) ως τις μέρες μας. Συγκεκριμένα, ο κυρίως χώρος της Αγίας Σοφίας έχει σχήμα κύβου (δηλ. τετράγωνο). Τέσσερις τεράστιοι τετράγωνοι στύλοι (δηλ. πεσσοί), οι οποίοι απέχουν μεταξύ τους 30 μέτρα, στηρίζουν τα τέσσερα μεγάλα τόξα και ημισφαιρικά τρίγωνα πάνω στα οποία εδράζεται ο επιβλητικός τρούλος διαμέτρου 31 μέτρων. Ο τρούλος διακοσμήθηκε με ψηφιδωτά και χρωματιστά μάρμαρα, δημιουργώντας την αίσθηση ότι αιωρούνταν στο κενό λόγω των παραθύρων γύρω από τη βάση του. Ο ιστορικός Προκόπιος σημειώνει με θαυμασμό και έκπληξη πως το εσωτερικό του ναού δημιουργεί την εντύπωση του απείρου: *«Από πάνω [σε βάση στρογγυλή] υψώνεται ο τεράστιος ημισφαιρικός θόλος, που κάνει το κτίσμα θεσπέσια όμορφο. Μοιάζει να μην στηρίζεται σε στέρεα τοιχώματα, αλλά να καλύπτει τον χώρο, λες και είναι κρεμασμένος από τον ουρανό με χρυσή αλυσίδα. Όλα αυτά τα μέρη, που ενώνονται εκεί ψηλά με απίστευτη δεξιοτεχνία, μετεωρίζονται, απομακρυνόμενα μεταξύ τους... Μ' αυτόν τον τρόπο, δημιουργούν μια θαυμάσια αρμονική ολόκληρα που όμως δεν επιτρέπει σε όσους τα παρατηρούν να σταθούν πολύ σε καμιά συγκεκριμένη λεπτομέρεια, αλλά καθένα χωριστά μαγνητίζει το βλέμμα τους... Έτσι, το μάτι γλιστράει ξαφνικά και χωρίς σταματημό από το ένα στο άλλο και οι θεατές αδυνατούν να αποφασίσουν ποιο θα πρέπει να θαυμάσουν πιο πολύ από τα άλλα. Στρέφουν την προσοχή τους σ' όλες τις κατευθύνσεις, και τα κοιτάζουν όλα συνοφρυωμένοι, χωρίς, παρ' όλ' αυτά, να μπορούν να κατανοήσουν την τεχνική επιδεξιότητα, και αποχωρούν πάντοτε συγκλονισμένοι και ενεοί από το θέαμα.»²*

Ο μεγαλοπρεπής ναός της Αγίας Σοφίας χτίστηκε σε μια περίοδο έντονης οικοδομικής δραστηριότητας σε όλη την έκταση της αυτοκρατορίας. Επισκίασε, όμως, τα υπόλοιπα κτίσματα και άντεξε στον χρόνο, αποτελώντας θύμηση, από τη μία, της αποφασιστικής εξουσίας του Ιουστινιανού, και από την άλλη, διαχρονικό σύμβολο ισχύος και περηφάνιας του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού.

Στην επιτυχία του πολιτικού του προγράμματος, ο Ιουστινιανός βοήθησε, επίσης, με τη συστηματική και μεθοδική οργάνωση των νόμων, προκειμένου να δημιουργήσει ένα πιο εύχρηστο **νομικό σύστημα** που θα διευκόλυνε την απονομή της δικαιοσύνης. Την αναθεώρηση και την κωδικοποίηση του ισχύοντος νομικού συστήματος είχε επιβάλει το γεγονός ότι για κάθε ζήτημα

¹ Προκόπιος, *Υπέρ των Πολέμων*: έκδ. Η. Β. Dewing (Cambridge MA, 1940), I 24.34-38.

² Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων*: έκδ. Η. Β. Dewing (Cambridge MA, 1940), I 45-49.

υπήρχαν πάρα πολλοί και αντιφατικοί μεταξύ τους νόμοι. Θέλοντας να αντιμετωπίσει όλες αυτές τις αδυναμίες, ο Ιουστινιανός προχώρησε μέσα σε μία πενταετία, από το 529 έως το 534, στην έκδοση τεσσάρων νομοθετικών συλλογών, γραμμένων πρωτίστως στα λατινικά: **τον Ιουστινιάνειο Κώδικα, τον Πανδέκτη, τις Εισηγήσεις, και τις Νεαρές**. Συγκεκριμένα, ο Ιουστινιάνειος Κώδικας περιλάμβανε όλους τους αυτοκρατορικούς νόμους πριν από τον Ιουστινιανό. Ο Πανδέκτης περιλάμβανε τις γνωμοδοτήσεις των σημαντικότερων ρωμαίων νομικών. Οι Εισηγήσεις ήταν ένα εγχειρίδιο δικαίου για τους αρχάριους σπουδαστές της Νομικής. Οι Νεαρές ήταν οι νέοι νόμοι που εκδόθηκαν μετά το 534 από τον Ιουστινιανό και γράφτηκαν οι περισσότεροι στα ελληνικά, την καθημερινή γλώσσα, στην οποία η βυζαντινή διοίκηση επικοινωνούσε με τους υπηκόους του ανατολικού τμήματος της αυτοκρατορίας που δεν κατανοούσαν τη λατινική. Σημαντική επιβεβαίωση ότι τα ελληνικά είχαν τώρα επιβληθεί και στον δημόσιο βίο αποτελεί και το ακόλουθο απόσπασμα από τη Νεαρά 7 του Ιουστινιανού: *«Και δε γράψαμε το νόμο στην πατροπαράδοτη γλώσσα αλλά σ' αυτή την κοινή, την ελληνική, ώστε να γίνει γνωστός σε όλους, αφού θα μπορούν να τον καταλάβουν εύκολα.»*³ Το νομοθετικό έργο του Ιουστινιανού εξασφάλισε στο κράτος μία πιο λειτουργική διοίκηση και επέτρεψε στον ίδιο να στρέψει την προσοχή του σε σημαντικά θέματα εξωτερικής πολιτικής.

Ο Ιουστινιανός είχε βασικό του στόχο να επανακτήσει από τους Γερμανούς τις χαμένες επαρχίες στη Δύση και να επαναφέρει την αυτοκρατορία στα αρχικά της σύνορα. Για μία περίοδο είκοσι δύο χρόνων, από το 533 έως το 555, στράφηκε προς τα δυτικά, εξαπολύοντας επιθέσεις στα γερμανικά βασίλεια. Επρόκειτο για μακροχρόνια στρατιωτική διαδικασία και πολυδάπανη, φυσικά. Φρόντισε να εξασφαλίζει τα απαραίτητα χρήματα μέσω βαριάς φορολογίας που νομιμοποιούσε με νόμους, όπως τη Νεαρά 8: *«Οι στρατιωτικές δαπάνες και ο αγώνας κατά των εχθρών χρειάζονται μεγάλη φροντίδα και χωρίς χρήματα αυτά τα πράγματα δεν είναι δυνατό να γίνουν. Το ζήτημα δεν παίρνει καμία αναβολή και ούτε είναι δυνατό να ανεχθούμε να ελαττωθεί η ρωμαϊκή γη... Γι' αυτό πρέπει να εισπράττονται οι δημόσιοι φόροι ταχτικά και πρόθυμα και στις ορισμένες προθεσμίες.»*⁴ Με την βοήθεια στρατηγών, όπως ο Βελισσάριος και ο Ναρσής, ο Ιουστινιανός **νίκησε τους Βανδάλους στην Βόρεια Αφρική, τους Οστρογότθους στην Ιταλία και τους Βησιγότθους στις νοτιοανατολικές περιοχές της Ισπανίας**, ξανακάνοντας έτσι την Μεσόγειο ρωμαϊκή «λίμνη». Με αυτόν τον τρόπο, όλοι οι κάτοικοι των ακτών της Μεσογείου – από το Γιβραλτάρ μέχρι τη Γάζα – υπάκουαν στον Ιουστινιανό. Εκτός από τους επεκτατικούς πολέμους στη Δύση, ο Ιουστινιανός είχε να προστατέψει την αυτοκρατορία από τις εισβολές των Περσών στην Ανατολή και των Σλάβων στα Βαλκάνια. Στην Ανατολή υπέγραψε το 562 συνθήκη ειρήνης με το βασιλιά των Περσών Χοσρόη Α'. Στα Βαλκάνια, όμως, δεν μπόρεσε να εμποδίσει τις εισβολές των Σλάβων, αν και διέθεσε πολλά χρήματα για την εξαγορά της ειρήνης. Γενικά, η εξωτερική πολιτική του Ιουστινιανού ήταν πολύ φιλόδοξη, καθώς δημιούργησε μία τεράστια αυτοκρατορία, αλλά κληρονόμησε στους διαδόχους του ένα κράτος εξασθενημένο οικονομικά, αφού τα κρατικά ταμιά είχαν αδειάσει, και στρατιωτικά ευάλωτο σε νέες επιθέσεις μιας και ο στρατός που θα τις αντιμετώπιζε, κυρίως στις ευρωπαϊκές επαρχίες, ήταν σχεδόν ανύπαρκτος. Όπως γίνεται κατανοητό, η κατάσταση αυτή μείωσε τη διεθνή δύναμη του Βυζαντίου και είχε ανεπανόρθωτες συνέπειες στην εδαφική του ακεραιότητα.

Δρ Ανδριανή Γεωργίου
Εκπαιδευτικός

³ Ιουστινιανός, *Νεαράι*: εκδ. R. Schoell & W. Kroll (Βερολίνο, 1954), III 7.

⁴ Ιουστινιανός, *Νεαράι*: εκδ. R. Schoell & W. Kroll (Βερολίνο, 1954), III 8.